

Ateş, Y. (2025). Şirket sürdürülebilirlik raporlarında greenwashing riskinin azaltılmasında güvence ve denetim uygulamaları: Uluslararası literatür taraması ve Türkiye bağlamı bir değerlendirme. *Bookarion Journal of Social Sciences*, 1 (1), 71-84. doi:10.64734/bjss.1-1-06

Özgün Makale

Gönderim: 19/10/2025

Kabul: 31/12/2025

Licensed under
CC BY 4.0.

ŞİRKET SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARINDA GREENWASHİNG RİSKİNİN AZALTILMASINDA GÜVENCE VE DENETİM UYGULAMALARI: ULUSLARARASI LİTERATÜR TARAMASI VE TÜRKİYE BAĞLAMLI BİR DEĞERLENDİRME

Assurance and Audit Practices in Reducing Greenwashing Risk in Corporate Sustainability Reports: An International Literature Review and a Turkey-Contextual Assessment

Yağmur ATEŞ

Öğr. Gör.

İstanbul Bilgi Üniversitesi

yağmur.ates@bilgi.edu.tr

0000-0002-3637-0586

Öz

Bu çalışma, şirket sürdürülebilirlik raporlarında ortaya çıkan greenwashing (yeşil badana) risklerini ve bu risklerin azaltılmasında güvence ve denetim uygulamalarının rolünü, uluslararası literatür temelinde inceleyerek Türkiye bağlamında analitik bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilirlik raporlaması, kurumsal şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından giderek daha stratejik bir önem kazanırken, raporların içerik ve güvenilirliği konusundaki tartışmalar da derinleşmektedir. Özellikle gönüllülüğe dayalı raporlama yapıları, ölçüm farklılıkları, standart uyumsuzluğu ve piyasa iletişimine dönük motivasyonlar, greenwashing davranışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede çalışma, güvence türleri, denetim kapsamı, bağımsızlık ve metodolojik yaklaşımlar gibi faktörlerin rapor güvenilirliği üzerindeki etkisini literatür eksenli olarak tartışmakta; denetimin yalnızca teknik bir doğrulama süreci değil, aynı zamanda etik, kurumsal yönetim ve paydaş güveni ile ilişkili bir mekanizma olduğunu vurgulamaktadır. Uluslararası çalışmaların bulguları, eleştirel bir sentezle sınıflandırılmış; ardından Türkiye'deki kurumsal ve düzenleyici bağlam açısından uygulamaya yönelik çıkarımlar ve politika

odaklı öneriler geliştirilmiştir. Çalışma, sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin denetim ve güvence tartışmalarına kuramsal düzeyde bütüncül bir çerçeve sunarken, gelecekteki araştırmalar için ölçüm yaklaşımları, denetim kalite göstergeleri ve bağlamlar arası karşılaştırmalar gibi alanlara da yön gösterici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik raporlaması, greenwashing, raporlama güvenilirliği

ABSTRACT

This study examines the risks of greenwashing in corporate sustainability reports and analyzes the role of assurance and audit practices in mitigating these risks, based on international literature and complemented by an analytical assessment within the Turkish context. As sustainability reporting becomes increasingly strategic for corporate transparency and accountability, debates on the credibility and reliability of reported information have intensified. Voluntary reporting structures, measurement inconsistencies, standard misalignments, and communication-driven managerial incentives may create conditions that enable greenwashing behavior. Within this framework, the study discusses the influence of factors such as types of assurance, audit scope, independence, and methodological approaches on reporting credibility, emphasizing that assurance is not merely a technical verification process but also a mechanism associated with ethics, corporate governance, and stakeholder trust. Findings from international research are synthesized and classified through a critical perspective, after which practice-oriented implications and policy-focused reflections are developed for the Turkish institutional and regulatory environment. The study contributes a conceptually grounded and integrative framework to the debate on assurance and auditing in sustainability reporting, while also identifying future research avenues such as measurement approaches, audit quality indicators, and cross-context comparative analyses.

Keywords: Sustainability reporting, greenwashing, corporate governance

1. GİRİŞ

Son yirmi yılda sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) performanslarını paydaşlara açıklamalarını sağlayan temel bir kurumsal iletişim aracı haline gelmiştir. Küresel ölçekte artan düzenleyici baskılar, yatırımcı beklentileri ve şeffaflık talebi, işletmeleri finansal olmayan bilgileri daha sistematik biçimde raporlamaya yöneltmiştir (KPMG, 2022; Hahn & Kühnen, 2013). Bununla birlikte, sürdürülebilirlik raporlarının içerik kalitesi, doğrulanabilirliği ve güvenilirliği üzerine yürütülen tartışmalar giderek derinleşmiş; bu raporların kimi durumlarda işletmelerin çevresel ve sosyal performansını gerçekte olduğundan daha olumlu göstermek amacıyla kullanıldığı eleştirileri literatürde önemli bir yer edinmiştir (Boiral, 2013; Lyon & Montgomery, 2015). Bu bağlamda greenwashing olgusu, sürdürülebilirlik raporlamasının güvenilirliğini zayıflatan yapısal bir risk alanı olarak görülmektedir.

Greenwashing davranışı, raporlama süreçlerindeki ölçüm farklılıkları, standart uyumsuzlukları, seçici bilgi açıklama pratikleri ve iletişim odaklı yönetsel motivasyonlar gibi unsurlarla yakından ilişkilidir (Cho, Michelon & Patten, 2012; Delmas & Burbano, 2011). Gönüllülük esasına dayalı raporlama yapıları ve piyasa itibarı odaklı kurumsal iletişim stratejileri, firmaların sürdürülebilirlik iddiaları ile fiili performansları arasında ayrışma yaratabilmektedir. Bu durum, paydaş güveninin zedelenmesi ve raporlamanın meşruiyet üretme aracı olarak kullanılması risklerini gündeme getirmektedir (Boiral, 2013; Michelon, Pilonato & Ricceri, 2015). Literatürde bu sorunsal, kurumsal meşruiyet, itibar yönetimi ve sembolik raporlama yaklaşımları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Söz konusu güven sorununun giderilmesine yönelik en önemli kurumsal mekanizmalardan biri, sürdürülebilirlik raporlarına yönelik güvence (assurance) ve denetim uygulamalarıdır. Güvence hizmetlerinin, raporların doğrulanabilirliğini artırarak bilgi asimetrisini azaltması ve paydaş güvenini güçlendirmesi beklenmektedir (Simnett, Vanstraelen & Chua, 2009). Bununla birlikte, güvence kapsamı, denetim metodolojisi, denetçi bağımsızlığı ve güvence düzeyi gibi faktörlerin rapor güvenilirliği üzerindeki etkisi tartışmalı bir alandır (Cohen & Simnett, 2015; Casey & Grenier, 2015). Son dönemde Avrupa Birliği'nin CSRD ve ESRS çerçeveleri ile uluslararası düzeyde geliştirilen güvence standartları, sürdürülebilirlik raporlamasında denetimin kurumsal rolünü yeniden tanımlamaktadır (European Commission, 2022; IAASB, 2023).

Bu çalışma, söz konusu tartışma alanını ele alarak, şirket sürdürülebilirlik raporlarında greenwashing risklerinin azaltılmasında güvence ve denetim uygulamalarının konumunu uluslararası literatür temelinde incelemekte ve bulguları Türkiye bağlamında analitik bir değerlendirme ile tartışmayı amaçlamaktadır. Böylece hem kuramsal tartışmaya bütüncül bir çerçeve sunmak hem de politika ve uygulama boyutunda yol gösterici bir değerlendirme üretmek hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, şirket sürdürülebilirlik raporlarında greenwashing risklerinin azaltılmasında güvence ve denetim uygulamalarının rolünü inceleyen uluslararası literatürü yapılandırılmış bir tarama protokolü ile derleyen ve bulguları tematik sentez yaklaşımıyla bütünleştiren nitel bir derleme tasarımı dayanmaktadır. Tasarım; arama stratejisinin önceden tanımlanması, dâhil etme/dışlama ölçütlerinin açık biçimde belirlenmesi, seçim gerekçelerinin kayıt altına alınması, veri çıkarımının standartlaştırılması ve bulguların sistematik biçimde kodlanarak temalara dönüştürülmesi ilkeleri üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşım, sürdürülebilirlik raporlaması–greenwashing–güvence/denetim kesişimindeki çalışmaların kavramsal ve yöntemsel heterojenliğini görünür kılmayı; buna karşılık derlemenin izlenebilirliğini ve tutarlılığını güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Literatür taraması, alanın çekirdek akademik yayınlarını yakalamak ve disiplinler arası çalışmalara erişmek amacıyla öncelikle Scopus ve Web of Science Core Collection (SSCI/SCI-E) veri tabanlarında yürütülmüştür. Bu iki veri tabanına ek olarak, atıf zinciri taramasıyla kapsayıcılığı artırmak ve indeksleme farklılıklarından doğabilecek yayın kaybını azaltmak için Google Scholar destekleyici biçimde kullanılmış; erken sürümler ve çalışma kâğıtlarını kontrol üzere SSRN seçici olarak taramaya dâhil edilmiştir. Birden fazla arama kaynağının birlikte kullanılmasının, tarama kapsamını güçlendirdiği ve sistematik arama stratejisinin bütünlüğünü artırdığı literatürde vurgulanmaktadır (Bramer, de Jonge, Rethlefsen, Mast, & Kleijnen, 2017; Booth et al., 2016).

Arama dizgeleri, araştırma sorusunun üç temel kavramsal bileşenini temsil edecek biçimde yapılandırılmıştır:

- ▶ Sürdürülebilirlik raporlaması / ESG raporlaması,
- ▶ Greenwashing ve raporlama manipülasyonu,
- ▶ Güvence/denetim ve doğrulama.

Anahtar sözcükler, veri tabanı sözdizimine uygun Boolean operatörleriyle birleştirilmiş; kelime türevlerini yakalamak amacıyla yıldız (*) gibi truncation operatörlerinden yararlanılmıştır. Arama stratejisinin amacı, “çok geniş” bir taramanın konu dışı sonuçlarını artırmalarını engellerken, “çok dar” bir taramanın da önemli çalışmaları kaçırma riskini azaltmaktır (Booth et al., 2016). Bu nedenle aramalar, hem (A AND B AND C) gibi daha spesifik kombinasyonlarla hem de (A AND (B OR C)) gibi daha kapsayıcı kombinasyonlarla çalıştırılmış ve sonuçlar karşılaştırmalı biçimde gözden geçirilmiştir.

Çalışmaların seçimi, literatürde önerilen iki aşamalı eleme mantığına uygun biçimde yürütülmüştür: önce başlık–özet düzeyinde uygunluk kontrolü, ardından tam metin incelemesiyle nihai karar (Page et al., 2021). Dâhil etme ölçütleri; (1) hakemli dergide yayımlanmış araştırma olması (kuramsal, kavramsal, ampirik veya yöntem makalesi), (2) sürdürülebilirlik/ESG raporlaması ile doğrudan ilişkili olması, (3) greenwashing risklerini ve/veya güvence–denetim mekanizmalarını analitik biçimde ele alması, (4) araştırma sorusuna katkı sunacak bulgu/çıkarmı üretmesi ve (5) 2005–2025 döneminde yayımlanmış olması olarak belirlenmiştir. Dışlama ölçütleri ise; yalnızca “yeşil pazarlama/PR mesajları” üzerine olup raporlamaya (sürdürülebilirlik raporu, entegre rapor vb.) veya güvence/denetim boyutuna temas etmeyen çalışmalar, yalnızca yorum/dergi yazısı niteliğindeki metinler ve araştırma sorusuyla doğrudan ilişkisi kurulamayacak yayınlar şeklinde tanımlanmıştır. Bu ölçütler, konu dışına taşmayı azaltırken derlemenin kavramsal odağını korumaya yardımcı olur (Snyder, 2019; Booth et al., 2016).

Seçilen çalışmalar için “veri çıkarımı matrisi” oluşturulmuş; her çalışma standart bir şablon üzerinden okunarak kodlanmıştır. Bu matriste bibliyografik bilgiler (yıl, dergi), bağlam (ülke/sector), kuramsal çerçeve (örn. meşruiyet, paydaş, kurumsal teori), yöntem (nitel/ampirik/karma), veri ve örneklem özellikleri, greenwashing’ın kavramsallaştırılması/ölçümü, güvence/denetim değişkenleri (güvence düzeyi, kapsam, sağlayıcı tipi, rapor şeffaflığı), temel bulgular ve sınırlılıklar yer almıştır. Veri çıkarımının standartlaştırılması, çalışmalar arası karşılaştırılabilirliği güçlendirir ve sentezin tutarlılığını artırır (Tranfield et al., 2003; Page et al., 2021). Özellikle greenwashing ve güvence kavramlarının literatürde farklı biçimlerde operasyonelleştirilebildiği dikkate alındığında, bu alanların matriste ayrı sütunlar olarak tanımlanması, tematik sentezin isabetini artıran kritik bir tercihtir (Snyder, 2019).

Bulguların birleştirilmesinde tematik sentez yaklaşımı kullanılmıştır. Tematik sentez, heterojen literatürü ortak kavram kümeleri altında sınıflandırmaya ve yalnızca “bulgu derleme” değil “analitik bütünleştirme” üretmeye elverişlidir (Snyder, 2019). Kodlama süreci, önce önsel bir tema çerçevesiyle (ör. greenwashing mekanizmaları; güvence tasarım parametreleri; bağımsızlık/yönetişim; düzenleyici bağlam; yönetsel sınırlılıklar) başlatılmış; ardından tam metin okumalarında tekrar eden örüntüler ve kavramsal ayrımlar üzerinden kodlar genişletilerek temalar rafine edilmiştir. Bu yaklaşım, tematik analizde önsel (deductive) ve tümevarımsal (inductive) kodlamanın birlikte kullanılabileceğini vurgulayan yönetsel çerçeveye uyumludur (Braun & Clarke, 2006). Kodların temalara dönüştürülmesi aşamasında, aynı tema altında yer alan çalışmaların hangi koşullarda benzer sonuçlara ulaştığı ve hangi koşullarda ayrıştığı özellikle not edilerek “çelişki analizi” yapılmıştır; çünkü güvence/denetim etkisine ilişkin literatürde sık görülen ayrışmalar, çoğu zaman kapsam/düzyey/sağlayıcı gibi tasarım

farklarından veya bağlamsal kurumsal farklılıklardan kaynaklanabilmektedir (Cohen & Simnett, 2015; Casey & Grenier, 2015).

Kodlamanın tutarlılığını güçlendirmek amacıyla kod tanımlarını içeren bir “kod kitabı” (codebook) oluşturulmuş; kodların kapsamı ve dışlama koşulları kısa tanımlarla netleştirilmiştir. Nitel derlemelerde kod kitabının kullanımı, kodların aşırı genişlemesini veya anlam kaymasını engelleyerek tematik sentezin güvenilirliğini artırır (Braun & Clarke, 2006). Ayrıca veri çıkarımı ve tema eşleştirmesinde izlenebilirlik sağlamak için, her temaya atanan çalışmaların gerekçeleri kısa notlarla kayıt altına alınmış; böylece tematik sınıflandırmanın “yorumlayıcı” doğası içinde şeffaflık korunmuştur (Snyder, 2019).

Aşağıdaki tablolar, yöntemde izlenen protokolün temel bileşenlerini görünür kılmak amacıyla sunulmuştur. Tablo 1, arama ve seçim mantığının hangi parametrelerle yürütüldüğünü; Tablo 2 ise veri çıkarımı ve tematik sentezde hangi bilgi alanlarının sistematik biçimde kodlandığını göstermektedir. Bu özetleme, yöntem kısmının izlenebilirliğini artırır ve okuyucunun bulguların “hangi süreçten geçerek” üretildiğini takip etmesini kolaylaştırır (Page et al., 2021).

Tablo 1. Literatür Tarama Protokolü: Arama–Seçim Parametreleri

Bileşen	Uygulama	Gerekçe (yöntemsel dayanak)
Veri tabanları	Scopus, Web of Science; destekleyici: Google Scholar, SSRN	Çok kaynaklı arama, kapsamı güçlendirir (Bramer et al., 2017; Booth et al., 2016)
Zaman aralığı	2005–2025	Alanın kurumsallaşması + güncel tartışmaların birlikte yakalanması (Snyder, 2019)
Yayın türü	Hakemli dergi makaleleri (öncelik)	Akademik kalite güvencesi ve izlenebilirlik (Booth et al., 2016)
Kavram kümeleri	(A) sustainability/ESG reporting; (B) greenwash*; (C) assurance/audit/verification	Arama dizgelerinin kavramsal kümelerle kurulması (Bramer et al., 2017)
Eleme aşamaları	Başlık–özet → Tam metin	Aşamalı seçim ve gerekçelendirme (Page et al., 2021)
Dâhil etme	Raporlama + greenwashing ve/veya güvence/denetim; analitik katkı	Araştırma sorusuna doğrudan katkısı koruma (Snyder, 2019)
Dışlama	Raporlama/denetim boyutu olmayan salt pazarlama/PR çalışmaları vb.	Kapsam kaymasını önleme (Booth et al., 2016)

Bu tablo, yöntemin “ne arandı, nerede arandı, nasıl elendi?” mantığını tek yerde toplayarak taramanın sınırlarını görünür kılar. Özellikle veri tabanı seçimi ve eleme aşamalarının açık biçimde yazılması, derleme çalışmalarında tekrar edilebilirlik ve şeffaflık açısından kritik kabul edilmektedir (Page et al., 2021).

Tablo 2. Veri Çıkarımı Matrisi: Kodlanan Alanlar ve Sentezde Kullanımı

Alan	Kodlanan içerik	Tematik sentezde işlevi
Bibliyografik bilgi	Yıl, dergi, disiplin	Literatürün dönemsel ve alan içi dağılımını yorumlama
Bağlam	Ülke, sektör, düzenleyici çevre	Bulguların bağlamsal koşullarla ilişkisini kurma
Kuramsal çerçeve	Meşruiyet, paydaş, kurumsal teori vb.	Bulguları kuramsal açıklama hatlarıyla eşleştirme
Yöntem ve veri	Nitel/ampirik/karma; veri kaynağı	Yöntemsel heterojenliği ve karşılaştırılabilirliği değerlendirme
Greenwashing yaklaşımı	Tanım/kavramsallaştırma; ölçüm/operasyonelleştirme	“Greenwashing ne olarak ele alınmış?” sorusunu standardize etme
Güvence/denetim değişkenleri	Düzy (sınırlı/makul), kapsam, sağlayıcı tipi, beyan şeffaflığı	Güvence etkisini tasarım parametreleri üzerinden ayrıştırma
Bulgular	Etki yönü, koşullar, çelişkiler	Temaların altında ortak örüntü ve ayrışmaları üretme
Sınırlılıklar	Ölçüm, endojenlik, bağlam kısıtı	Araştırma boşlukları ve tartışma bölümüne girdi sağlama

Tablo 2, her çalışmadan hangi bilgilerin “aynı şablonla” çekildiğini gösterir. Bu standardizasyon, güvence/denetim literatüründe sık görülen “var/yok” yaklaşımını aşarak kapsam–düzy–şeffaflık farklarını görünür kılmayı ve bulgu ayrışmalarını daha tutarlı yorumlamayı mümkün kılar (Casey & Grenier, 2015; Cohen & Simnett, 2015).

Bu yöntem yaklaşımıyla elde edilen yayın havuzu, izleyen Bulgular bölümünde tematik yapı altında sunulmaktadır. Bulguların aktarımında amaç, tek tek çalışmaların özetlenmesinden çok; çalışmaların ortaklaştığı mekanizmaları, çelişkileri ve bağlamsal farklılıkları belirginleştirerek greenwashing riskinin azaltılmasında güvence ve denetimin hangi koşullarda daha güçlü bir rol oynayabileceğini analitik biçimde ortaya koymaktır (Snyder, 2019; Tranfield et al., 2003).

3. BULGULAR

Bu bölümde bulgular, uluslararası literatürdeki çalışmaların tematik sentezi üzerinden sunulmaktadır. Sentez, greenwashing’ın sürdürülebilirlik raporlarının güvenilirliğini hangi mekanizmalarla zayıflattığını ve güvence/denetim uygulamalarının bu riskleri hangi koşullarda sınırlandırabildiğini ortaya koyacak şekilde yapılandırılmıştır. Literatürde ortaklaşan sonuç, greenwashing’ın çoğu zaman açık bir “yanlış beyan” olarak değil; seçici açıklama, izlenim yönetimi ve performans–söylem ayrışması gibi raporlama pratikleri üzerinden işlediğidir (Delmas & Burbano, 2011; Lyon & Montgomery, 2015; Cho, Michelon, & Patten, 2012). Buna bağlı olarak rapor güvenilirliği, sayfa sayısı veya beyan yoğunluğundan çok; açıklamaların kanıtlarla desteklenmesi, kapsam dengesi ve karşılaştırılabilirlik gibi nitel unsurlarla ilişkilendirilmektedir (Michelon, Pilonato, & Ricceri, 2015).

Uluslararası çalışmalar, greenwashing davranışının oluşmasında gönüllülüğe dayalı raporlama yapıları, standart çeşitliliği ve ölçüm farklılıklarının önemli bir “esneklik alanı” yarattığını; bu esnekliğin kimi

bağlamlarda raporlamayı iletişim odaklı bir stratejiye dönüştürebildiğini göstermektedir (Delmas & Burbano, 2011; Boiral, 2013). Özellikle raporların anlatı dili ve görsel sunum stratejileri, sürdürülebilirlik performansını olduğundan daha olumlu gösterecek biçimde kurgulanabildiğinden, raporlar “yüksek açıklama” görünümü verse bile güvenilirlik sorunu üretebilmektedir (Cho et al., 2012). Boiral (2013) bu durumu eleştirel biçimde tartışarak, sürdürülebilirlik raporlarının bazı koşullarda hesap verebilirlik belgesi olmaktan çok kurumsal söylem üretimine hizmet eden metinlere dönüşebildiğini belirtmektedir. Bu bulgu, raporlama güvenilirliği tartışmasının yalnız içerik değil, aynı zamanda rapor üretim motivasyonları ve kurumsal teşviklerle de ilişkilendirilmesi gerektiğine işaret eder (Lyon & Montgomery, 2015).

Güvence ve denetim uygulamalarına ilişkin bulgular, iki düzeyde toplanmaktadır. Birinci düzeyde literatür, güvence varlığının rapor kullanıcılarının güven algısını artırabildiğini ve raporların “daha inandırıcı” değerlendirilmesine katkı sağlayabildiğini göstermektedir (Hodge, Subramaniam, & Stewart, 2009). İkinci düzeyde ise bu etkinin sabit olmadığı; güvencenin rapor güvenilirliğini artırma kapasitesinin güvence tasarım parametrelerine bağlı olarak değiştiği vurgulanmaktadır. Özellikle güvence düzeyi (sınırlı veya makul), güvence kapsamının genişliği, kullanılan kriterlerin açıklığı, prosedür derinliği ve güvence raporunun şeffaflığı gibi unsurlar, greenwashing riskinin sınırlandırılmasında kritik belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır (Casey & Grenier, 2015; Boiral, Heras-Saizarbitoria, & Brotherton, 2019). Bu sonuç, güvence/denetim tartışmasını “güvence var mı?” ikiliğinden çıkarıp “güvence nasıl tasarlanıyor?” sorusuna taşımaktadır.

Literatürde güvence uygulamalarının sınırlılıkları da açık biçimde tartışılmaktadır. O’Dwyer ve Owen (2005), güvence beyanlarının çoğu zaman kapsamı dar tuttuğunu, kullanılan ölçütleri ve sınırlılıkları yeterince ayrıntılandırmadığını ve bu nedenle güvence pratiklerinin hesap verebilirlik yerine sembolik doğrulamaya yaklaşabildiğini belirtmektedir. Benzer biçimde, güvence piyasasının kurumsal dinamikleri (müşteri ilişkileri, ücret baskısı, rekabet yapısı) bağımsızlık algısını ve denetçinin eleştirel mesleki yargısını etkileyebilecek bir gerilim alanı yaratabilmektedir (Cohen & Simnett, 2015). Bu nedenle güvence, greenwashing riskini azaltmada önemli bir kurumsal araç olmakla birlikte, uygulamanın niteliği ve içinde işlediği kurumsal bağlamla birlikte değerlendirilmelidir (Boiral et al., 2019; Casey & Grenier, 2015).

Bulguların önemli bir kısmı, güvence/denetim etkisinin yorumlanmasında yönetsel sorunlara işaret etmektedir. Özellikle güvence alma kararının firma görünürlüğü, yönetim kalitesi veya paydaş baskısı gibi değişkenlerle birlikte şekillenmesi, endojenlik riskini artırmakta; dolayısıyla “güvence → daha güvenilir rapor” gibi basit nedensel çıkarımların sınırlı kalmasına neden olmaktadır (Simnett, Vanstraelen, & Chua, 2009). Bu bulgu, literatürde çelişkili sonuçların önemli bir bölümünün ölçüm farklılıkları ve bağlamsal koşullar kadar, araştırma tasarımlarındaki nedensellik güçlüklerinden de kaynaklanabileceğini düşündürmektedir (Casey & Grenier, 2015).

Aşağıdaki tablo, uluslararası literatürde tekrar eden bulguları “mekanizma–etki–denetim/güvence kaldıraçları” biçiminde derleyerek bu bölümün ana sonuçlarını yoğunlaştırılmış şekilde göstermektedir.

Tablo 3. Uluslararası Literatürde Tekrarlayan Bulgular: Greenwashing Mekanizmaları ve Güvence/Denetim Etkileri

Bulgusal tema	Literatürde gözlenen mekanizma	Rapor güvenilirliğine etkisi	Güvence/denetimin etkili olduğu koşullar
Seçici açıklama	Olumlu göstergelerin öne çıkarılması, olumsuz etkilerin sınırlandırılması	Denge ve kapsam zayıflar; karşılaştırılabilirlik düşer	Kapsamın geniş ve açık tanımlanması; kanıt izlenebilirliği
İzlenim yönetimi	Dil/grafik/vurgu ile algı yönlendirme	Anlatı–kanıt uyumsuzluğu artar	İddia–gösterge eşleştirmesi; prosedür derinliği
Sembolik raporlama	Performans–söylem ayrışması	Güven erozyonu ve meşruiyet riski	Sınırlılıkların açık raporlanması; kriter şeffaflığı
Güvence tasarımı farkları	Düzy (sınırlı/makul), kapsam, sağlayıcı ve rapor şeffaflığı	Etki çalışmadan çalışmaya değişir	Yüksek şeffaflık, geniş kapsam, uygun kriter seçimi
Yöntemsel sınırlılıklar	Endojenlik ve ölçüm heterojenliği	Nedensel yorumlar zayıflar; sonuçlar ayrışır	Daha güçlü tasarımlar; kalite endeksleri

Tablo, literatürde greenwashing'ın ortaya çıkış biçimleri ile güvence/denetimin etkisini birlikte okumayı kolaylaştırmaktadır. Özellikle “güvence varlığı” ile “güvence kalitesi”nin ayrıştırılması, bulguların neden bazı çalışmalarda güçlü, bazılarında zayıf ya da çelişkili görüldüğünü açıklamada kritik bir rol oynamaktadır (Casey & Grenier, 2015; Boiral et al., 2019).

Genel olarak bulgular, sürdürülebilirlik raporlamasında greenwashing riskinin tek bir neden veya tek bir çözümle açıklanamayacağını göstermektedir. Güvence ve denetim, rapor güvenilirliğini artırmada işlevsel bir araçtır; ancak etkinlik, kapsam/düzy/şeffaflık gibi tasarım parametreleri ve kurumsal bağlam koşullarıyla birlikte şekillenmektedir. İzleyen Tartışma bölümünde, bu bulgular Türkiye bağlamındaki kurumsal ve düzenleyici dinamiklerle ilişkilendirilerek değerlendirilmekte; uygulama ve politika çıkarımları geliştirilmektedir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, sürdürülebilirlik raporlarında greenwashing riskinin “tekil bir yanlış beyan” sorunu olmaktan ziyade, raporlamanın gönüllülük düzeyi, ölçüm esnekliği, anlatı stratejileri ve kurumsal teşviklerle beslenen yapısal bir güvenilirlik problemi olduğunu göstermektedir (Delmas & Burbano, 2011; Lyon & Montgomery, 2015; Boiral, 2013). Bu çerçevede güvence ve denetim, rapor güvenilirliğini artırmada kritik bir araç olarak konumlanmakla birlikte, literatürün altını çizdiği üzere etkisi “güvence varlığına” indirgenemeyecek ölçüde tasarım parametrelerine ve kurumsal bağlama bağlıdır (Casey & Grenier, 2015; Boiral, Heras-Saizarbitoria, & Brotherton, 2019). Tartışma bölümünde bu sonuçlar, Türkiye bağlamında raporlama kapasitesi, yönetim ve düzenleyici etkileşim dinamikleri üzerinden değerlendirilmektedir.

Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlaması, farklı sektörlerde hızla yaygınlaşmakla birlikte, raporların içerik bütünlüğü ve doğrulanabilirlik düzeyinin şirketten şirkete değişebildiği bir görünüm sergilemektedir. Bu çeşitlilik, literatürde vurgulanan “seçici açıklama” ve “izlenim yönetimi” mekanizmalara

riyle uyumlu biçimde, raporların iletişim odaklı bir kurumsal anlatıya dönüşme riskini artırabilmektedir (Cho, Michelon, & Patten, 2012; Boiral, 2013). Burada kritik nokta, greenwashing'ın çoğu zaman "yanlış bilgi" formunda değil; olumsuz etkilerin geri planda tutulması, göstergelerin bağlamdan kopuk sunulması veya performansın kanıtlanabilir veriyle yeterince desteklenmemesi yoluyla ortaya çıkabilmesidir (Delmas & Burbano, 2011; Michelon, Pilonato, & Ricceri, 2015). Dolayısıyla Türkiye bağlamında tartışma, "rapor var mı?" sorusundan çok, "rapor hangi kanıt mantığıyla üretildi?" sorusu etrafında yoğunlaşmalıdır.

Bulguların ikinci önemli çıkarımı, güvence/denetim uygulamalarının greenwashing riskini azaltmada koşula bağlı bir rol oynadığıdır. Deneysel ve ampirik literatür, güvence varlığının kullanıcı güvenini artırabileceğini gösterirken (Hodge, Subramaniam, & Stewart, 2009), eleştirel literatür güvence beyanlarının kapsam ve şeffaflık bakımından zayıf kaldığı durumlarda bu etkinin sembolikleşebileceğini vurgulamaktadır (O'Dwyer & Owen, 2005; Boiral et al., 2019). Bu nedenle Türkiye'de güvence uygulamalarının yaygınlaşması kadar, güvence raporlarının kapsam, kriter, prosedür ve sınırlılıkları açık biçimde ortaya koyması; güvence çalışmasının "kanıt temelli" bir doğrulama mantığıyla kurgulanması önem taşımaktadır (Casey & Grenier, 2015). Uygulamada yalnızca sınırlı sayıda göstergenin doğrulandığı, ölçütlerin net belirtilmediği veya sınırlılıkların belirsiz bırakıldığı güvence pratikleri, greenwashing riskini azaltmak yerine "güvence var" algısı üzerinden meşruiyet üretimine istemeden katkı sağlayabilir (O'Dwyer & Owen, 2005).

Üçüncü olarak, literatür güvence/denetimin etkinliğini yönetim ve bağımsızlıkla birlikte ele almayı gerektirmektedir. Güvence kararının ve sağlayıcı seçiminin firma görünürlüğü, paydaş baskısı ve kurumsal özelliklerle birlikte şekillenmesi, güvence etkisine ilişkin bulguların yorumlanmasında endojenlik riskini güçlendirir (Simnett, Vanstraelen, & Chua, 2009; Perego & Kolk, 2012). Türkiye bağlamında da benzer biçimde, güvence uygulamalarının daha çok belirli ölçek ve görünürlükteki firmalarda yoğunlaşması, güvence ile rapor kalitesi arasındaki ilişkinin "kendiliğinden seçim" etkisiyle karışmasına yol açabilir. Bu nedenle değerlendirme yapılırken, güvenceyi yalnız bir çıktı olarak değil; raporlama kapasitesi, iç kontrol olgunluğu ve yönetim kurulu/denetim komitesi gözetimiyle birlikte işleyen bir mekanizma olarak okumak daha tutarlı olacaktır (Cohen & Simnett, 2015). Yönetişim zayıf olduğunda, sürdürülebilirlik verisinin kurum içinde izlenebilirliği ve kontrolü sınırlanabilir; bu da dış güvencenin etkinliğini doğrudan azaltır.

Düzenleyici bağlam, Türkiye açısından tartışmanın stratejik boyutunu oluşturur. AB değer zinciriyle yoğun ilişki içinde olan firmalar bakımından sürdürülebilirlik raporlamasında standartlaşma ve güvence beklentileri dışsal bir baskı yaratmakta; bu baskı raporlama kapasitesinin kurumsallaşmasını hızlandırabilecek bir itici güç işlevi görebilmektedir. Bu durum, literatürde vurgulanan "bağlama duyarlılık" argümanını güçlendirir: Aynı güvence yaklaşımı, farklı kurumsal ve düzenleyici çevrelerde farklı sonuçlar üretebilir (Perego & Kolk, 2012). Dolayısıyla Türkiye bağlamında güvence/denetim tartışmasının, yalnız muhasebe tekniği değil; kurumsal yönetim, veri yönetimi ve uyum stratejileriyle bütünleşik bir çerçevede ele alınması gerekir.

Aşağıdaki tablo, uluslararası literatürde ortaya çıkan bulguların Türkiye bağlamına taşınmasında han-

gi “uyarlama noktalarının” kritik olduğunu özetlemektedir. Tablo, tartışma bölümünün ana argümanını yoğunlaştırır: greenwashing riskinin azaltılması, güvence uygulamasının varlığından çok, güvence tasarımı ve kurumsal altyapının olgunluğuna bağlıdır.

Tablo 4. Uluslararası Bulguların Türkiye Bağlamına Uyarlanması: Kritik Noktalar ve Çıkarımlar

Uluslararası literatürden bulgu	Türkiye bağlamına yansımaya	Uygulama/Politika düzeyinde çıkarım
Greenwashing çoğu zaman seçici açıklama ve izlenim yönetimiyle oluşur	Raporlar iletişim odaklı kurgulanabilir; olumsuz etkiler gölgelebilir	Denge ilkesi, olumsuz etkilerin raporlanması ve kanıt zorunluluğu güçlendirilmeli
Güvence varlığı güven algısını artırabilir	“Güvence var” sinyali paydaş güvenini yükseltebilir	Güvence beyanı kapsam/kriter/prosedür/sınırlılıkları açık yazmalı
Güvence etkisi tasarım parametrelerine bağlıdır	Dar kapsamlı/sınırlı şeffaflık içeren güvence sembolik kalabilir	Güvence kalitesi endeksi yaklaşımı; kapsam ve şeffaflık standardı
Bağlam ve kurumlar belirleyicidir	Uyum baskısı firmaya/sekötre göre değişebilir	Sektör bazlı rehberlik + kapasite geliştirme (veri altyapısı, iç kontrol)
Endojenlik nedeniyle nedensel yorum zordur	Güvence alan firmalar zaten daha iyi yönetişime sahip olabilir	Rapor kalite değerlendirmelerinde firma özellikleri kontrol edilmeli

Tablo, tartışmanın iki eksenini birlikte göstermektedir: (i) uluslararası literatürün hangi sonuçları güçlü biçimde desteklediği, (ii) bu sonuçların Türkiye bağlamında hangi koşullarda anlamlı uygulama çıkarımlarına dönüşebileceği. Böylece tartışma, “genel tespit” düzeyinde kalmadan, bağlamsal uyarlama noktalarını görünür kılar (Perego & Kolk, 2012).

Son olarak, bulguların tartışması, gelecekteki araştırmalara dönük iki somut boşluğu da güçlendirmektedir. Birincisi, greenwashing ölçümünün heterojenliği, Türkiye bağlamında karşılaştırılabilirliği sınırlayabilir; bu nedenle çoklu gösterge setleri ve rapor–performans uyumsuzluğunu farklı boyutlarıyla yakalayan ölçümler önem kazanmaktadır (Michelon et al., 2015; Lyon & Montgomery, 2015). İkincisi, güvence kalitesinin “var/yok” yerine kapsam, prosedür ve şeffaflık üzerinden ölçülmesi, güvence etkisine ilişkin daha tutarlı sonuçlar üretebilir (Boiral et al., 2019; Casey & Grenier, 2015). Bu iki boşluk, Sonuç ve Öneriler bölümünde politika ve uygulama önerileriyle birlikte yeniden ele alınacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, sürdürülebilirlik raporlarında greenwashing risklerinin neden tek boyutlu bir “yanlış beyan” problemi olarak görülemeyeceğini ve güvence/denetim uygulamalarının bu riski azaltmada hangi koşullarda daha işlevsel hale geldiğini uluslararası literatür temelinde tartışmış; ardından Türkiye bağlamına dönük analitik çıkarımlar üretmiştir. Bulguların genel çizgisi, greenwashing’ın çoğu zaman seçici açıklama, izlenim yönetimi ve performans–söylem ayrışması gibi mekanizmalarla işlediğini; bu nedenle rapor güvenilirliğinin rapor hacmi veya açıklama yoğunluğundan çok, kanıtlanabilirlik, tutarlılık ve kapsam dengesi gibi nitel özelliklerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Delmas & Burbano, 2011; Cho, Michelon, & Patten, 2012; Michelon, Pilonato, & Ricceri, 2015). Bu çerçevede güvence ve

denetim uygulamaları, rapor güvenilirliğini güçlendirmede kritik bir araçtır; ancak literatür, etkinliğin “güvence var/yok” ikiliğine indirgenemeyeceğini ve güvence tasarımının niteliğine (kapsam, düzey, kriter şeffaflığı, prosedür derinliği ve raporlama açıklığı) bağlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır (Casey & Grenier, 2015; Boiral, Heras-Saizarbitoria, & Brotherton, 2019).

Türkiye bağlamında bu sonuçların temel anlamı, sürdürülebilirlik raporlamasında güvenilirliğin yalnızca rapor üretimiyle değil, raporu üreten veri altyapısının ve rapora ilişkin doğrulama süreçlerinin kurumsallaşmasıyla sağlanabileceğidir. Bu nedenle greenwashing riskini azaltma stratejisi, üç eksenle birlikte düşünülmelidir: (i) şirket içi veri yönetimi ve iç kontrol olgunluğu, (ii) güvence/denetim işinin kapsamı ve şeffaflığı, (iii) yönetim ve bağımsızlık mekanizmalarının etkinliği. Literatürde güvence beyanlarının sınırlılıkları ve sembolikleşme riski özellikle vurgulandığından, Türkiye’de uygulamaya dönük tartışmanın merkezinde “güvence raporlarının içeriği” yer almalıdır; başka bir ifadeyle güvence, yalnızca varlığıyla değil nasıl yürütüldüğü ve nasıl raporlandığıyla değerlendirilmelidir (O’Dwyer & Owen, 2005; Boiral et al., 2019). Ayrıca güvence alma kararının firma özellikleriyle birlikte şekillenmesi, güvence–kalite ilişkisinde endojenlik riskini artırdığından, hem araştırmacıların hem de düzenleyici/uygulayıcıların değerlendirmelerinde bu seçim etkisini dikkate alması gerekmektedir (Simnett, Vanstraelen, & Chua, 2009; Casey & Grenier, 2015).

Bu çalışmanın uygulama ve politika düzeyindeki önerileri, raporlama güvenilirliğini artırırken greenwashing riskini azaltmaya yönelik “kanıt temelli” bir yaklaşımı öne çıkarmaktadır. İlk olarak, şirketler düzeyinde sürdürülebilirlik verisinin kaynağı, ölçüm mantığı ve dönemler arası tutarlılığına ilişkin iç kontrol mekanizmaları güçlendirilmelidir; aksi halde dış güvence çalışması, doğrulanabilir veri üretimi yeterli değilse sınırlı etki üretir (Cohen & Simnett, 2015). İkinci olarak, güvence raporlarının kapsamı (hangi göstergeler, hangi sınırlar), kullanılan kriterler ve denetim prosedürleri (kanıt türleri, testlerin niteliği) daha açık yazılmalı; güvence beyanlarında belirsiz ve genelleyici ifadeler yerine şeffaf ve izlenebilir bir raporlama dili benimsenmelidir (O’Dwyer & Owen, 2005). Üçüncü olarak, bağımsızlık ve yönetim boyutunda denetim komitesi gözetimi, sağlayıcı seçimi ve ücretlendirme gibi alanlarda güvence sağlayıcısının eleştirel mesleki yargısını destekleyen yapılar güçlendirilmelidir; çünkü güvence piyasasının kurumsal dinamikleri, güvence işinin niteliğini dolaylı biçimde etkileyebilmektedir (Cohen & Simnett, 2015).

Araştırma gündemi açısından çalışma, iki somut yönelim önermektedir. Birincisi, greenwashing ölçümünün çok boyutlu hale getirilmesi ve performans–söylem ayrışmasını farklı düzeylerde yakalayabilen göstergelerin kullanılmasıdır; zira ölçüm heterojenliği literatürde bulguların ayrışmasının temel kaynaklarından (Delmas & Burbano, 2011; Lyon & Montgomery, 2015). İkincisi, güvence kalitesinin “var/yok” yerine kapsam, düzey, prosedür ve şeffaflık boyutlarıyla ölçülmesidir. Bu tür bir kalite endeksi yaklaşımı, güvence/denetimin greenwashing riskini azaltmadaki rolünü daha tutarlı biçimde değerlendirmeye elverişlidir (Boiral et al., 2019; Casey & Grenier, 2015). Buna ek olarak, endojenlik sorununu azaltacak daha güçlü araştırma tasarımları (ör. doğal deneyler, farkların farkı yaklaşımı veya eşleştirme yöntemleri) güvence etkisine ilişkin nedensel yorumları güçlendirebilir (Casey & Grenier, 2015; Simnett et al., 2009).

Aşağıdaki tablo, bu bölümde geliştirilen önerileri uygulama, politika ve araştırma düzeyinde sınıflandırarak özetlemektedir. Tablo, önerilerin “hangi probleme” karşılık geldiğini ve hangi literatür dayanaklarıyla ilişkilendirildiğini yoğunlaştırılmış biçimde göstermektedir.

Tablo 5. Greenwashing Riskini Azaltmaya Yönelik Öneriler: Uygulama–Politika–Araştırma Düzeyi

Düzye	Öncelikli problem	Öneri
Şirket (uygulama)	Kanıtlanabilir veri altyapısının zayıflığı	ESG veri yönetişimi, iç kontrol ve izlenebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi
Şirket (uygulama)	Seçici açıklama ve söylem–performans ayrışması	Olumsuz etkilerin de raporlanması; iddia–gösterge eşleştirmesi
Güvence/denetim	Güvence beyanlarında şeffaflık eksikliği	Kapsam–kriter–prosedür–sınırlılıkların açık raporlanması
Yönetişim	Bağımsızlık ve gözetim gerilimleri	Denetim komitesi gözetimi; sağlayıcı seçimi ve bağımsızlık güvenceleri
Politika/düzenleme	Standart çeşitliliği ve karşılaştırılabilirlik	Rehberlik ve sektör bazlı uygulama çerçeveleri; karşılaştırılabilirlik vurgusu
Araştırma	Ölçüm heterojenliği	Çoklu gösterge setleri; greenwashing tipolojileri
Araştırma	Endojenlik ve nedensellik zayıflığı	Daha güçlü tasarımlar; güvence kalite endeksi

Greenwashing riskinin “sadece rapor yazımı” ile çözülemeyeceğini; veri altyapısı, yönetim ve güvence tasarımının birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir. Tablo ayrıca, güvence uygulamalarının etkisini güçlendiren unsurun varlık değil, kapsam ve şeffaflık gibi kalite bileşenleri olduğunu vurgulayan literatürle uyumludur (Boiral et al., 2019; O’Dwyer & Owen, 2005).

Sonuç olarak, sürdürülebilirlik raporlarında greenwashing riskinin azaltılmasında güvence ve denetim uygulamaları önemli bir kurumsal kaldıraçtır; ancak bu kaldıraç, yalnızca “güvence yapılması” ile değil, güvencenin kapsamı, düzeyi, şeffaflığı ve bağımsızlık koşullarıyla birlikte anlamlı hale gelmektedir. Türkiye bağlamında raporlama ve güvence uygulamalarının gelişimi, hem küresel değer zinciri beklentileri hem de paydaş güveni açısından stratejik bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilirlik raporlamasının meşruiyet üretiminden hesap verebilirliğe evrilmesi, kanıt temelli raporlama kültürünün ve nitelikli güvence pratiklerinin kurumsallaşmasına bağlıdır.

KAYNAKLAR

- Bramer, W. M., de Jonge, G. B., Rethlefsen, M. L., Mast, F., & Kleijnen, J. (2017). A systematic approach to searching: An efficient and complete method to develop literature searches. *Journal of the Medical Library Association*, 105(1), 84–91.
- Boiral, O. (2013). Sustainability reports as simulacra? A counter-account of A and A+ GRI reports. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 26(7), 1036–1071.
- Boiral, O., Heras-Saizarbitoria, I., & Brotherton, M. (2019). Sustainability reporting assurance: Creating stakeholder accountability? *Journal of Business Ethics*, 159(2), 359–377.
- Booth, A., Sutton, A., & Papaioannou, D. (2016). *Systematic approaches to a successful literature review* (2nd ed.). SAGE.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Casey, R. J., & Grenier, J. H. (2015). Understanding and contributing to the enigma of corporate social responsibility (CSR) assurance in the United States. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 34(1), 97–130.
- Cho, C. H., Michelon, G., & Patten, D. M. (2012). Impression management in sustainability reports: An empirical investigation of the use of graphs. *Accounting and the Public Interest*, 12(1), 16–37.
- Cohen, J. R., & Simnett, R. (2015). CSR and assurance services: A research agenda. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 34(1), 59–74.
- Delmas, M. A., & Burbano, V. C. (2011). The drivers of greenwashing. *California Management Review*, 54(1), 64–87.
- European Parliament and of the Council of the European Union. (2022). Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting. Official Journal of the European Union.
- Hahn, R., & Kühnen, M. (2013). Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research. *Journal of Cleaner Production*, 59, 5–21.
- Hodge, K., Subramaniam, N., & Stewart, J. (2009). Assurance of sustainability reports: Impact on report users' confidence and perceptions of information credibility. *Accounting & Finance*, 49(4), 697–730.
- International Auditing and Assurance Standards Board. (2023). Proposed International Standard on Sustainability Assurance (ISSA) 5000, General Requirements for Sustainability Assurance Engagements (Exposure Draft). IAASB.
- KPMG. (2022). KPMG survey of sustainability reporting 2022. KPMG.
- Lyon, T. P., & Montgomery, A. W. (2015). The means and ends of greenwash. *Organization & Environment*, 28(2), 223–249.

- Michelon, G., Pilonato, S., & Ricceri, F. (2015). CSR reporting practices and the quality of disclosure: An empirical analysis. *Critical Perspectives on Accounting*, 33, 59–78.
- O'Dwyer, B., & Owen, D. (2005). Assurance statement practice in environmental, social and sustainability reporting: A critical evaluation. *The British Accounting Review*, 37(2), 205–229.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., ... Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372, n71.
- Perego, P., & Kolk, A. (2012). Multinationals' accountability on sustainability: The evolution of third-party assurance of sustainability reports. *Journal of Business Ethics*, 110(2), 173–190.
- Simnett, R., Vanstraelen, A., & Chua, W. F. (2009). Assurance on sustainability reports: An international comparison. *The Accounting Review*, 84(3), 937–967.
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339.
- Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British Journal of Management*, 14(3), 207–222.